

**КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ та ПРАВОЗНАВСТВА
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО
ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ**

**V-ті
Історико-краєзнавчі читання**

***КРИВОРІЗЖЯ:
ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...***

18 квітня 2019 року

ТОМ 1

Кривий Ріг — 2019

Шляхтич Р. П.,
кандидат історичних наук,
Криворізький державний педагогічний університет

ГЕТТО НА КРИВОРІЖЖІ В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Кривий Ріг це перший великий населений пункт Дніпропетровської області, який був окупований німецькими військами влітку 1941 року. Спочатку влада в місті належала 538 комендатурі на чолі з майором Реглером. Для забезпечення порядку в місті 17 серпня 1941 року створюється міська управа, яку очолив місцевий мешканець Сергій Шерстюк. Навколишні села були включені до складу сільського Криворізького району очолюваного Георгієм Єфременко [1, арк. 70]. З вересня 1941 року утворюється гебіт «Кривий Ріг» який включав у себе три колишні радянські райони: Апостоловський, Криворізький та Широківський. Саме у такому, широкому розумінні, використовуємо у статті поняття «Криворіжжя».

Інформація про гетто, які були створені на території гебіту «Кривий Ріг» міститься в «Енциклопедії гетто та таборів, 1933-1945», а також деякі відомості про них є у свідченнях очевидців з колекції архіву Yahad-In Unum.

За даними, які вміщені у «Енциклопедії гетто та таборів, 1933-1945» на території Дніпропетровської області в роки окупації було утворено 6 гетто, чотири з яких було створено у сільській місцевості: с. Нововітебське, с. Кам'янка, с. Інгулець та у с. Фрайдорф. Всі ці села у роки окупації входили до складу криворізького гебіту [2, р. 309-320]. Гетто були відкритого типу, тобто єврейські родини мешкали у якійсь частині села, але вона не була огорожена, як у містах. Одним з найбільших було гетто у колонії Інгулець.

До початку німецької окупації Інгульця у цьому населеному пункті мешкало близько 1000 євреїв. Як згадує один з респондентів, коли німці прийшли у колонію Інгулець, її було поділено на дві частини: в одній мешкали українці, а в іншу частину села німці зігнали єврейське населення [4]. В цьому гетто мешкали не тільки євреї з Інгульця, але й з навколишніх сіл. Найбільше лютували в гетто місцеві поліцаї. Вони вбивали єврейських дітей, гвалтували жінок, грабували мешканців гетто [2, р.310]. Перші розстріли в гетто почались у грудні 1941 року, тоді було розстріляно літніх осіб. В травні 1942 року розпочинається ліквідація гетто. 20 травня близько 300 молодих євреїв було вивезено до трудового табору в с. Новоселівка, а решту євреїв було розстріляно на початку червня 1942 року [2, р.310]. Дуже добре ліквідацію гетто пам'ятає свідок. Так, він свідчив, що спочатку євреїв сконцентрували у приміщенні місцевого театру, а потім колонною погнали в напрямку селища Широке. За колоною їхало п'ять бричок з речами. Під час руху колони один єврей, намагався втекти. Але коли зрозумів, що його намір не вдався перерізав собі бритвою горло.

Біля с. Широкого вже були викопані дві ями. Їх викопали місцеві комуністи, яких потім там теж розстріляли. Розстріл проводили німці, стріляли з кулеметів. Місцевих поліцаїв під час розстрілу свідок не бачив. Одежу вбитих людей німці палили і шукали золото, а кращий одяг був відвезений до церкви у селі, яка виконувала роль складу [4].

Ще одне гетто про яке згадують свідки знаходилось у селі Кам'янка, в якому до нацистської окупації мешкало півтори тисячі євреїв. Селище було окуповано 16 серпня 1941 року, а вже у вересні всіх євреїв зігнали до однієї вулиці, яку огородили колючим дротом. Їм не дозволяли виходити за межі гетто, грабували та кожен день виводили на примусові

роботи [2, р.311]. Гетто у Кам'янці було ліквідовано 29 травня 1942 року. Про ліквідацію гетто згадує свідок із села Златоустівка, яке знаходилося поруч з Кам'янкою. Колону з євреями гнали після обіду. За нею їхало багато бричок на них везли дітей та літніх осіб. Перед самим розстрілом єврейське населення загнали до балки та змусили їх там чекати. Сам розстріл відбувався на узвишші. Євреїв у яких був гарний одяг роздягали, а інших розстрілювали в одязі. Свідок запам'ятав, що біля місця розстрілу були лише місцеві поліцаї [3].

Ще до ліквідації цього гетто всіх працездатних євреїв з Кам'янського гетто відвезли до трудового табору у селі Авдотіївка. Місцева мешканка згадувала, що восени 1942 року у село привезли до 200 євреїв з сіл Кам'янка та Ізлучисте. Їх помістили у табір і серед них були лише дорослі, а дітей не було. Їх розстріляли в кінці травня під час ліквідації гетто у Кам'янці. Коли про це дізнались у таборі, цілий день з нього було чути крик.

Працювали євреї з табору на будівництві греблі. Їм привозили землю, а вони її насипали на греблю. Під час роботи їх охороняли німці. Свідок запам'ятала, що німці заради забави, декілька разів заганяли у холодну воду вагітну єврейську жінку і дивились, чи зможе вона виплисти.

Всіх євреїв з цього табору вивезли восени 1943 року в район Софіївки і подальша їх доля для свідка невідома [5].

У поселенні Фрайдорф, яке входило до складу колишнього Сталіндорфського району, в роки нацистської окупації теж було створено гетто. Німці окупували це поселення у серпні 1941 року. Проте, досі невідома точна кількість єврейського населення, яке мешкало у ньому на момент нацистської окупації. У перші місяці окупації поселенням керував німецький військовий комендант, а згодом старостою став місцевий

мешканець на ім'я Філіп, а поліцію очолив теж місцевий на прізвище Мазур [2, р. 309]. Як свідчила місцева мешканка Софія Гольдштейн німці змусили всіх місцевих євреїв покинути власні оселі. Їх поселили в будинки на околиці села і в кожному будинку мешкало декілька сімей.

Гетто у Фрайдорфі існувало з літа 1941 до весни 1942 року. Умови життя і праці в гетто були доволі суворі. Мешканці гетто змушені були обмінювати свої останні речі на продукти, щоб вижити. Працездатних євреїв кожен день виводили на сільськогосподарські роботи. Переважно вони мали займатись доглядом за худобою. Крім того, мешканці гетто дуже страждали від дій місцевих поліцаїв. Деякі євреї були ними вбиті за те, що начебто вони були комуністами [2, р. 309].

В березні 1942 року молодих та працездатних євреїв вивели з табору і майже 25 кілометрів гнали в район села Ланговка. Там знаходився трудовий табір, ув'язнені у ньому люди використовувались для будівництва траси Кривий Ріг-Дніпро. Всіх хто залишився в гетто німці розстріляли. Загальна кількість жертв і досі не відома. Проте, за підрахунками Надзвичайної державної комісії з розслідування злочинів нацистів в Сталіндорфському районі протягом 1941-1943 років було вбити 3911 євреїв [2, р. 310].

Село Нововітебське нацисти окупували 18 серпня 1941 року. До війни у ньому мешкало 277 євреїв, але до приходу окупантів багато з них встигли евакуюватись або були мобілізовані до Червоної армії. Євреї, які залишились в селі після окупації, змушені були мешкати у відкритому гетто, яке було створено на одній з вулиць села. В квітні 1942 року працездатних євреїв відібрали і відправили до робітничих таборів, які знаходились у селах навколо Софіївки. Всіх хто залишився в гетто

розстріляли у травні 1942 року. А євреїв, які працювали у робітничих таборах вбили взимку 1942-1943 років [2, р. 319].

Отже, у самому Кривому Розі, як відомо, планувалась створення гетто у серпні 1941 року, але воно так і не було створено. Майже всіх криворізьких євреїв було розстріляно в жовтні 1941 року. Проте, в навколишніх селах, які ввійшли до складу криворізького гебіту, були створені гетто. Окупанти використовували мешканців гетто для сільськогосподарських робіт, а також для будівництва доріг. Крім нестерпних умов життя, мешканці гетто піддавались різноманітним тортурам як з боку місцевих поліцаїв, так і німців. Всі гетто були ліквідовані навесні або влітку 1942 років. Майже нікому з мешканців цих гетто вижити не вдалось.

Джерела та література:

1. ДА СБУ м. Дніпро, ф.4(Р), оп.2, спр. 75, т.4
2. *Encyclopedia of camps and ghettos, 1933-1945, Volume 2 Ghettos in German-Occupied Eastern Europe*, 2012
3. Yahad-In Unum's Archives / Testimony n.909U
4. Yahad-In Unum's Archives / Testimony n.940U
5. Yahad-In Unum's Archives / Testimony n.1081U

Печеніна Н.А.,
кандидат історичних наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет;
Сукаленко А.О.,
військовослужбовець ЗСУ (м. Дніпро)

КРИВОРІЗЬКІ КОРЕНІ РОДИНА (РОДІОНА) НАХАПЕТОВА

В січні 2019 року 75 років від дня народження святкував видатний актор, кінорежисерта сценарист Родіон Нахапетов. Його ім'я відоме як на пострадянському просторі, так і далеко за його межами.